

Przewodnik po Malcie

Anna Bernacka, Krystyna Łuczycka, Ilona Lichucka

Człuchów, czerwiec 2022 r.

HISTORIA MALTY

Początki cywilizacji na Malcie sięgają aż 5000 lat p.n.e. gdy trafili tu, prawdopodobnie z Sycylii, pierwsi osadnicy. Około 3600-3300 lat p.n.e. na wyspie Gozo na terenie dzisiejszej miejscowości Xag'ra zostaje wzniesiona świątynia gantija, będąca dzisiaj najstarszą wolnostojącą budowlą stworzoną przez człowieka. Podobne budowle powstają także w innych miejscach, zarówno na Gozo jak i na Malcie. Około 800 roku p.n.e. zakładają na Malcie swoje osiedla Fenicjanie, a 300 lat później wyspę podbijają Kartagińczycy. W 257 roku p.n.e. ma miejsce pierwszy atak Rzymian, a w 218 roku p.n.e. Malta przechodzi pod władanie Imperium Rzymskiego. Władzę na wyspie sprawuje przez swojego namiestnika pretor Sycylii.

W roku 60 n.e. u brzegów wyspy, na mieliźnie, rozbija się statek przewożący do Rzymu, jako więźnia św. Pawła. Apostoł przez trzy miesiące pozostaje na wyspie nauczając jej mieszkańców. Malta zostaje nawrócona na chrześcijaństwo.

W 395 roku po podziale Imperium Rzymskiego przechodzi pod władanie Cesarstwa Wschodniego ze stolicą w Konstantynopolu. Od 870 roku znajduje się pod rządami Arabów. W roku 1090 zostaje podbita przez Normanów, zaś później przyłączona do księstwa, a następnie Królestwa Sycylii.

W 1530 roku cesarz Karol V przekazuje wyspę jako lenno wydalonemu z Rodos zakonowi joannitów (kawalerów maltańskich). 18 maja 1565 roku rozpoczyna się atak liczącej około 40 tys. żołnierzy armii Tureckiej.

W roku 1798 54 tys. flota francuska atakuje i zdobywa wyspę. Napoleon Bonaparte nakazuje rycerzom zakonu w ciągu trzech dni opuścić wyspę. Dwa lata później Maltańczycy wspierani przez wojska angielskie wypierają Francuzów i Malta przechodzi pod protekcję Wielkiej Brytanii. Zakończony w 1815 roku Kongres Wiedeński ustanawia Maltę kolonią brytyjską.

W 1947 roku Maltę uzyskuje autonomię wewnętrzną, a w 1963 proklamowane zostaje powstanie Państwa Maltańskiego. Rok później Malta uzyskuje całkowitą niepodległość jako członek brytyjskiej Wspólnoty Narodów. 13 grudnia 1974 roku proklamowana zostaje Republika Malty (Repubblika ta' Malta).

Malta jest m.in. członkiem ONZ (Organizacja Narodów Zjednoczonych) oraz WN (Wspólnota Narodów), a 1 maja 2004 roku razem z Polską i 8 innymi krajami przystąpiła do Unii Europejskiej, a w 2008 wprowadziła do obiegu euro.

POCHODZENIE NAZWY

Nazwa wyspy ginie w mrokach dziejów i do dziś istnieje kilka teorii na ten temat. Jedna z nich mówi, że pochodzi od greckiego słowa “meli”, czyli miód - w czasach starożytnych wyspa słynęła z produkcji wyjątkowego miodu, którego niepowtarzalny smak jest zasługą żyjącego tu endemicznego gatunku pszczoł zapylającego kwiaty pomarańczy.

Inna wersja pochodzenia nazwy sugeruje, że słowo “Malta” pochodzi od fenickiego terminu “maleth”, oznaczającego “przystań”.

Na Malcie praktycznie obowiązują dwa języki urzędowe, gdyż oprócz maltańskiego, powszechnie używa się języka angielskiego

GEOGRAFIA MALTY

Malta, a właściwie Republika Malty, to położone w centrum Morza Śródziemnego niewielkie państwo obejmujące swym obszarem wyspy Archipelagu Maltańskiego. Wyspy te: Malta, Gozo, Comino, Cominotto, Wyspy św. Pawła (dwie wysepki obok siebie) i Filfla to wierzchołki wapiennego masywu sięgającego 253m n.p.m. Łączna ich powierzchnia wynosi 316km².

Archipelag Maltański położony jest 93 km na południe od Sycylii, 288 km na północ Tunezji, 1 826 km na wschód od Gibraltaru i 1 940 km na zachód od Tel Awiwu.

Największą wyspą archipeagu jest Malta, jej maksymalne długość i szerokość wynoszą odpowiednio 27,36km i 14,48km, a powierzchnia 245,73km². Jej stolica Valletta jest najdalej wysuniętą na południe europejską stolicą.

Zamieszkane są tylko trzy wyspy archipelagu: Malta, Gozo i Comino. Żyje na nich ponad 400 tys. osób, z czego większość to Maltańczycy (95,7%).

FLAGA MALTY

Flaga Malty jest prostokątem o proporcjach 2:3 podzielonym na dwa pionowe pasy równej szerokości, biały i czerwony. W lewym górnym rogu białego pasa umieszczony jest Krzyż Jerzego w czerwonym obramowaniu.

Według tradycji kolory flagi zostały zaczerpnięte z proporca normandzkiego rodu Hautevilles, z którego wywodził się hrabia Roger. Wyparł on w XI wieku Arabów z wyspy, a w dowód wdzięczności za gościnność ofiarował Maltańczykom pół proporca rodowego.

Krzyż Jerzego znajdujący się na fladze to odznaczenie nadane mieszkańcom wyspy przez brytyjskiego króla Jerzego VI w 1942 w dowód uznaniu za waleczność Maltańczyków podczas II wojny światowej.

Obecny wzór flagi został przyjęty 21 września 1964.

GODŁO

Godło jest heraldyczną reprezentacją flagi Malty. Ponad tarczą godła znajduje się korona w kształcie muru z ośmioma wieżami (pięć widocznych) symbolizująca fortyfikacje Malty i jej

stolicy. Gałązki: oliwna i palmowa oznaczają pokój i maltańską tradycję. Na wstędze umieszczony jest napis: Repubblica ta'Malta (Republika Malty).

KLIMAT

Leżąca pomiędzy Afryką a Sycylią Malta ma wszelkie zalety, by stać się hitem wśród bardziej wymagających podróżników: poszukiwaczy odpoczynku w komforcie i pięknych okolicach, a przy tym pragnących czegoś więcej, niż tylko ładna plaża.

Klimat na Malcie sprzyja odwiedzaniu jej o każdej porze roku. Nie występują tu ostre wiatry, mgły, śnieg czy mróz. Średnia temperatura waha się od 14.1C w zimie (listopad-kwiecień) do 32C latem (maj-październik). Następcznienie odpowiednio 6:46 godzin zimą i 10:11 godzin latem. Opady, przeważnie deszcz, pojawiają głównie w okresie zimy. Roczna suma opadów to 578mm. Typowy klimat śródziemnomorski sprawia, że lata na wyspie są długie, jesień ciepła, natomiast pogoda w zimie bywa zaskakująca, ale dla Europejczyków jest zawsze optymalna. Zadziwiający, wyspiarski krajobraz wzbogaca mocno rozwinięta linia brzegowa, dzięki której turyści mogą z powodzeniem uprawiać różnorodne dyscypliny sportowe związane z morzem. Najpiękniejsze kąpieliska rozwinęły się w północno-wschodniej części wyspy, gdzie wybrzeże jest łatwo dostępne i charakteryzuje się licznymi zatokami. W pozostałej części kraju poszarpaną linię brzegową ozdabiają strome klify, niemniej i tam można znaleźć doskonałe miejsca nadające się do uprawiania sportów wodnych, nurkowania i wylegiwania się na skalistym wybrzeżu.

Roślinność na wyspie jest stosunkowo uboga, a rozległe skaliste tereny porasta najczęściej makia, czyli krzewiasta roślinność i zarośla występujące najczęściej w rejonie śródziemnomorskim.

Na Malcie nie spotkamy zbyt wiele gatunków zwierząt – duża ich część niestety wyginęła. Przy odrobinie szczęścia można zobaczyć jaszczurkę, Gekkoninae, królika lub jeża. Można też spotkać różne gatunki ptaków, przede wszystkim czapłę, sowę, skowronka, drozda i synogarlicę. Jednak ich liczba nieustannie obniża się. Przyczyną takiego stanu jest bardzo rozpowszechniony odstrzał tych ptaków, wbrew ich ochronie i zakazowi odłowu. Zwierzęta niebezpieczne należą do rzadkości. Żaden z trzech gatunków węży, które tu żyją, nie jest jadowity.

Zasłużoną dumą Malty jest podwodny świat. Tutejsze wody są dosłownie rajem dla nurków, którzy zarówno w ciągu dnia, jak też nocą (wówczas najwspanialej prezentują się przepiękne barwne koralce) mogą podziwiać piękno podwodnego świata. Nurkowie mogą eksplorować rafy, skały, jaskinie i wraki, które są popularnym schronieniem dla ławic różnych gatunków różnokolorowych ryb. Do najliczniejszych należy sardynka, makrela, tuńczyk, szprotka, włóczyk, okoń, płaszczka i barwena. Wspaniałe rafy są także domem dla wielu bezkręgowców i innych interesujących zwierząt, takich jak: ośmiornice, rozgwiazdy, sepie, kraby i homary. Dużą atrakcją turystyczną są koniki morskie, dla których często maltańskie wody są miejscem parzenia się. Można tu również spotkać karetkę, należącą do gatunków zagrożonych i delfina z rodzaju Delphinus i delfina butlonosego, które występują stosunkowo licznie i są mile widzianym urozmaiczeniem podczas rejsów wycieczkowych. Na Maltę często przybywają w celach badawczych obserwatorzy rekinów. Zwierzęta te można zobaczyć obecnie tylko wyjątkowo, zwłaszcza na większych głębokościach, dlatego turyści nie muszą się ich zbyt obawiać.

Kuchnia

Kuchnia maltańska jest mieszanką wpływów afrykańskich i śródziemnomorskich, w tym w brytyjskich i w dużej mierze włoskich.

Maltańczycy dobrze wykorzystują zasoby naturalne: z owoców produkują likiery i dżemy, popularne na Gozo pomidory suszą na słońcu, a potem podają skropione oliwą, marynują kapary, a z ryb Morza Śródziemnomorskiego zimowe wieczory robią zupełną.

Ze słodkości koniecznie musimy się skusić na **mqaret**- dostępne głównie w zimie ciastka z daktylowym nadzieniem podawane na gorąco. Dostępny przez cały rok jest natomiast **ghaqqa ta' l ghasel**-charakterystyczny okrągły precel wypełniony niesamowicie słodką masą.

Najpopularniejszymi przekąskami (aczkolwiek nie na słodko!) są **pastizzi**. Niemal na każdym rogu znajdziemy pastizzerię, gdzie za ok. 40 eurocentów możemy kupić małe pastizzi z ciasta francuskiego z nadzieniem z groszku lub serka ricotta. Często w pastizzeriach sprzedawana jest także qassaatat-nieco większa przekąska z ciasta kruchego w kształcie okrągłego ciastka, podawana najczęściej na ciepło, z groszkiem, serem ricotta lub szpinakiem. Maltańska chałwa jest- jak na chałwę przystało – niesamowicie słodka.

Na obiad warto zjeść coś bardziej sycącego. Popularna jest **timpana** – rodzaj zapiekanki z makaronu z mielonym mięsem i sosem pomidorowym. Natomiast najbardziej poszukiwanym przez turystów daniem są **potrawy** przyrządzone z **królika (fenek)**, najczęściej podawane z czosnkiem w sosie winnym. Ryby, które pojawiają się na maltańskich stołach, to głównie mieczniki (*pixxispad*), lampuki i leszcze (*sargu*). Daniem które zadowoli wegetarian, są pierożki z serem ricotta (*ravjul*).

Maltański chleb należy do najlepszych na świecie. Warto do niego dodać kozi czy owczy ser – **gbejniet**, który jest sprzedawany w różnych odmianach, na przykład z pieprzem czy z suszonymi pomidorami.

Sławą cieszą się także maltańskie **miody** -ten najbardziej popularny powstaje z dzikiego tymianku, chleba świętojańskiego i kwiatów pomarańczy.

Najsłynniejszym bezalkoholowym maltańskim napojem jest **kinnie** - napój gazowany będący mieszanką ziół i soku z gorzkiej pomarańczy. Jego gorzkawy smak może na początku zniechęcać, ale szybko przekonamy się, że nie ma nic lepszego na letnie upały. Z alkoholi warto wypić do obiadu jedno z maltańskich win **Delicata**, **Marsovin** czy **Meridiana**. Siedząc wieczorem w jednym z maltańskich lokali, możemy napić się miejscowego **piwa Cisk lub Blue Label**.

KULTURA MALTY

Malta to małe państewko-wyspa, tysiąc razy mniejsza od Polski, mniejsza nawet od Warszawy, ale za to po brzegi wypełniona zabytkowymi obiektami. Nazywana często muzeum pod gołym niebem. Należy do najgęściej zaludnionych państw na świecie, które stanowi mieszankę wielu kultur: angielskiej, włoskiej, arabskiej i afrykańskiej.

Spółeczeństwo zamieszkujące Malte wyróżnia się wysoką kulturą, która objawia się w kultywowaniu wszelkich tradycji. Naród Malty charakteryzuje się takimi cechami, jak uprzejmość, pogoda ducha i pobłażliwość. Malta to kraj o wielkim sercu i głębokim poszanowaniu dla wartości religii katolickiej. Na terytorium kraju odnajdziemy ponad 360 kościołów katolickich.

Malta to miejsce niemal 300-letniej obecności Zakonu Maltańskiego; symbolem kraju jest czerwony ośmiokątny krzyż, będący spadkiem po zakonie, a symbolizujący osiem boskich błogosławieństw. Maltańskie służby medyczne na swoich emblematkach noszą biały krzyż maltański na czerwonej tarczy herbowej. Tarcza oznacza, iż jesteśmy gotowi stanąć do walki w obronie wiary.

Na Malcie obowiązuje lewostronny ruch kołowy (pozostałość po Brytyjczykach); większość domów ma swego patrona; w wielu wioskach na obrzeżach Valletta (stolica Malty) nad drzwiami lub na dachach domostw umieszcza się bycze rogi, które mają podobno odstraszać złe duchy; to chyba jedyny kraj, gdzie można wysłuchać mszy świętej w kościele rzymsko-katolickim po arabsku.

Kraj słynie ze swoich szkół językowych, do których każdego roku tłumnie przybywają studenci z Europy i z całego świata. Muzyka ludowa przypomina swym brzmieniem melodie sycylijskie.

RELIGIA

Mimo położenia nieopodal wybrzeży północnej Afryki i różnych wydarzeń historycznych, wśród mieszkańców zdecydowanie dominują katolicy. Według statystyk 95% mieszkańców Malty i 98% Gozo deklaruje właśnie to wyznanie. Pobożność Maltańczyków jest widoczna na co dzień, jednak przede wszystkim wśród starszych mieszkańców wysp. Często nawet podczas porannych mszy świętych w środku tygodnia kościół jest wypełniony wiernymi, a nazwy domów odnoszą się do świętych. Także na budynkach przy niemal każdym dzwonku do drzwi znajduje się mały wizerunek Matki Boskiej.

W następnych latach, kiedy na Malcie pojawili się Normanowie, swoje najlepsze lata przeżywała społeczność żydowska. Szacuje się, że w tym czasie na Malcie mieszkało ok. 500 Żydów, a na Gozo-350. Kiedy na Malcie pojawili się joannicy, kraj stał się ponownie ostoją chrześcijaństwa. Rycerze-zakonnicy pozostawali w ścisłych relacjach z papieżem. Dominacja brytyjska w XIX w. spowodowała wzrost liczby protestantów na Malcie, z kolei napływ ludności z Afryki Północnej pod koniec XX w. przyniósł powiększenie się społeczności muzułmanów. Obecnie ich liczbę szacuje się na ok. 8 tyś. wiernych.

O głębokim przywiązaniu do religii katolickiej mogą świadczyć liczne święta religijne, przede wszystkim obchodzone w każdym miasteczku malownicze *festy*, w które chętnie angażują się mieszkańcy.

ZABYTKI, KTÓRE WARTO ZOBACZYĆ.

Valletta była kiedyś twierdzą. Mury miejskie Valletty- całe miasto otoczone jest murami, których wysokość równa jest w niektórych miejscach wysokości bloku mieszkalnego.

Pałac Wielkiego Mistrza: największa świecka budowla całej Malty, która znajduje się w centrum stolicy wyspy Valetta, dziś siedziba prezydenta Malty. Wspaniała fasada budynku z wieżą zegarową (co godzinę można na niej zobaczyć postaci, które pokazują się na wieży od XVIII wieku) oraz jej przepiękne wnętrza z uroczymi dziedzińcami przyciągają wielu turystów. Zwiedzać można tylko niektóre pomieszczenia Pałacu, między innymi: Zbrojownię z bogatą kolekcją broni oraz zbroi rycerzy zakonnych, salę Ambasadora, salę Wielkiej Rady i inne pomieszczenia reprezentacyjne na pierwszym piętrze budynku. Wnętrza budynku, korytarze, pokoje, sale są bogato zdobione i wypełnione licznymi pamiątkami poprzednich epok.

Kolejną, bardzo ważną atrakcją i niezwykle cennym zabytkiem wyspy jest Katedra św. Jana Chrzciciela: świątynia również wznosi się w stolicy Malty i powstała w XVI wieku. Gdy wejdzie się do środka katedry od razu uderza przepych i bogate barokowe zdobienia, między innymi wspaniałe malowidła sufitowe przedstawiające 18 scen z życia św. Jana Chrzciciela. Właściwie to nie wiadomo, czy patrzeć do góry, czy pod nogi, bo posadzka również jest zdobiona wielokolorowymi marmurowymi płytami nagrobnymi pod którymi spoczywają rycerze zakonnicy. Obraz na ołtarzu namalowany został przez włoskiego malarza Caravaggio („Ścięcie św. Jana”)

Hypogeum: znajduje się niedaleko od Valetty, w Paoli i jest kolejnym niesamowitym zabytkiem tej małej przecież wyspy. Jest jedynym zachowanym niemal w całości miejscem kultu religijnego sprzed 5 tys lat. Korytarze, komory, schody wykute zostały w skale tworząc tajemniczy i mityczny wręcz podziemny labirynt. Miejsce to służyło również jako swego rodzaju grobowiec, gdzie chowano zmarłych. UWAGA! dziennie do Hypogeum może wejść jedynie 70 turystów, co świadczy o wartości tego miejsca. Żeby zwiedzić to miejsce, trzeba zapisać się z kilkumiesięcznym wyprzedzeniem.

Mdina miasteczko, które prawie w ogóle się nie zmieniło, mimo swej długiej i burzliwej historii. Koniecznie trzeba pospacerować po mieście, do którego wejścia bronią lwy i zobaczyć pałac Wielkiego Mistrza Vilheny z XVIII wieku.

Katakumby św. Pawła rozciągają się długimi korytarzami pod ulicami **Rabatu**. Są to największe katakumby na Malcie (900 grobów, długość korytarzy 900 m) i pochodzą z IV i V wieku. Chowani byli tam zarówno Żydzi, jak i chrześcijanie oraz poganie. Pod ziemią czeka na nas tajemniczy ciąg korytarzy, komór, sal, wnek do których schodzi się po schodach. Kolejnymi równie znanymi i innymi od poprzednich są **Katakumby św. Agaty** z pięknymi późnorzymskimi i średniowiecznymi malowidłami ściennymi.

Marsaxlokk warto przyjechać do tego małego portowego miasteczka głównie po to żeby poczuć jego niesamowity klimat zobaczyć kolorowe łodzie cumujące przy nadbrzeżu, pracujących rybaków lub kupić coś na ogromnym targu, który odbywa się tu w każdą niedzielę.

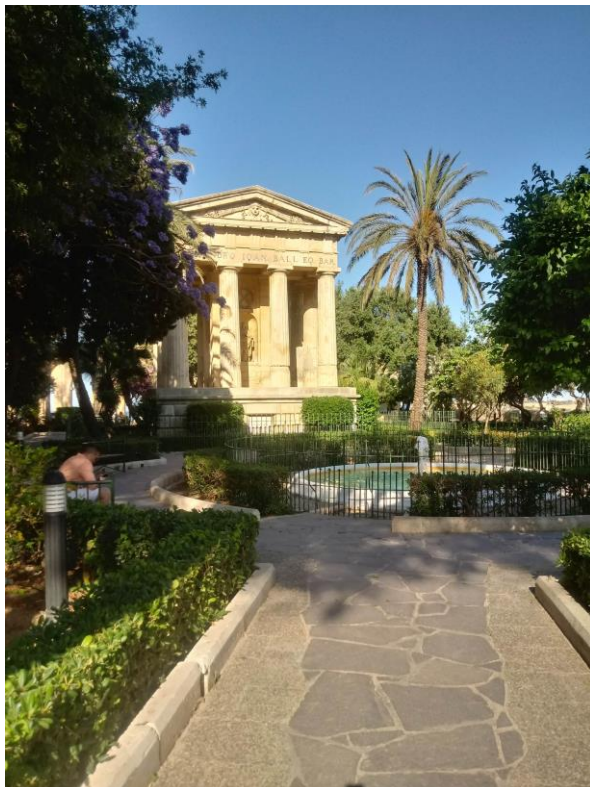
Czwarta co do wielkości w Europie kopuła wieńcząca świątynię znajduje się w miejscowości **Mosta**. **Rotunda pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny** powstawała w latach 1833-1860 i co ciekawe, wzniesiona była dzięki datkom oraz pracy mieszkańców tego miasta. Jest jednym z najciekawszych świątyni na Malcie, głównie właśnie przez rozmiary swojej kopuły (54 metry średnicy i 60 metrów wysokości), ale też ciekawy portal wzorowany na rzymskim Panteonie.

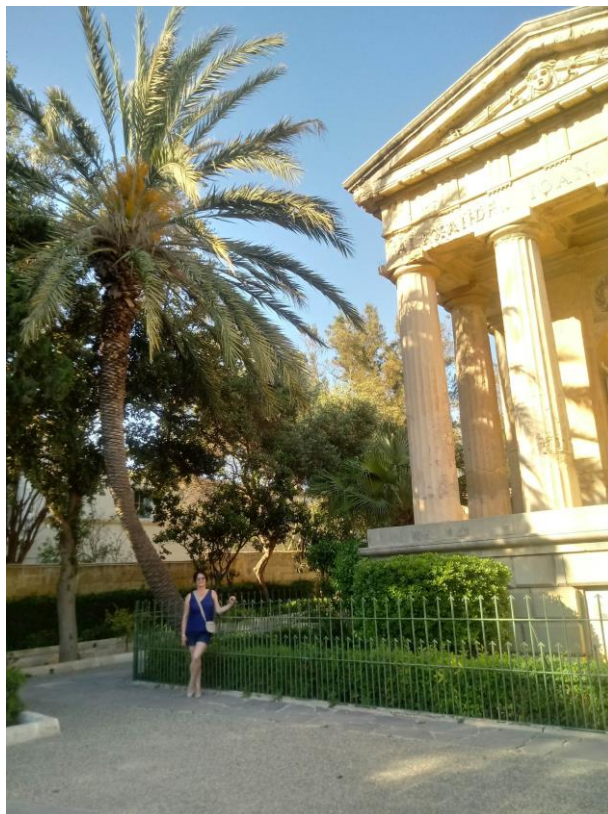
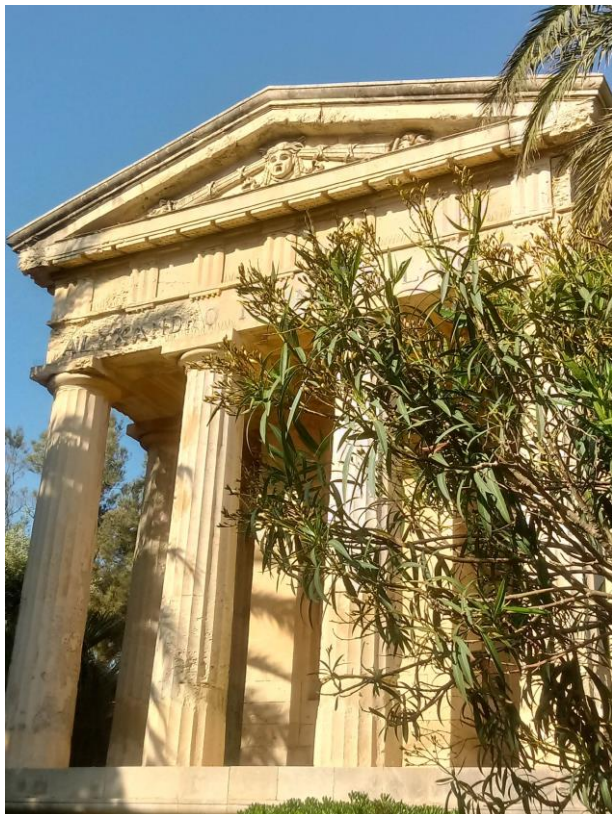
Twierdza St. Angelo. Po drugiej stronie zatoki Grand Harbour znajduje się Fort St. Angelo. To właśnie tam znajdowała się pierwsza twierdza Kawalerów. Jej początki sięgają panowania cesarza Fryderyka II Hohenstaufa. Rozbudowana przez rycerzy maltańskich jest doskonale widoczna z nabrzeży portu Valletty. Wokół twierdzy cumują dziś mniej lub bardziej luksusowe jachty.

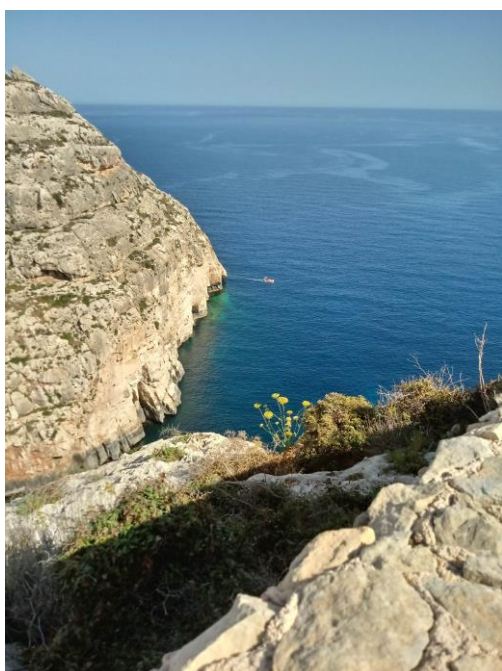

Ogrody Barrakka Gardens. To miejsce, w którym chętnie spotykają się młodzi Maltańczycy. W sam raz, żeby usiąść sobie z lodami i cieszyć oczy wieczorem. Właśnie tam można poczuć rozbrajającą atmosferę Malty, gdzie tak, jak w innych miastach śródziemnomorskich życie toczy się powoli. Same ogrody to jeden z najpiękniejszych parków na Malcie. Dostępne publicznie zlokalizowane są na wyniosłym bastionie Piotra i Pawła. Rozciąga się stąd widok na Grand Harbour, a także fort St. Angelo i dalej – na morze.

Dla miłośników przyrody i pięknych widoków polecamy wizytę w **Blue Grotto**, do której dostać się można łodziami. Grota ma 30 metrów wysokości i 90 metrów obwód. Światło odbijające się od morskiej tafli tworzy wspaniałe wielokolorowe efekty, które zapewne na długo pozostaną w pamięci. Woda jest tutaj tak niebieska, jakby ktoś przeniósł ją z folderu biura podróży. Kto chce, może opłynąć nawisy skalne łódką.

Wyspa Gozo. Na wyspie jest 46 kościołów, a mieszkańcy są religijni, lecz bez fanatyzmu. Gozo to przepiękne malutkie miasteczka pełne kwiatów, kotów i kafein — małych barów, gdzie można wypić kieliszek lokalnego wina i spróbować chleb bż-żejt — maltańskich kanapeczek. Gozo to nurkowanie, rodzinne knajpy z fantastyczną kuchnią, agroturystyczne gospodarstwa i śpiewy nocnych świerszczy. Gozycy tworzą oddzielną wspólnotę etniczną, mają inny akcent, inne zwyczaje niż Maltańczycy (przez dwuletni okres napoleońskiego panowania nad Malcią, istniała nawet niezależna administracyjnie od Malty — Republika Gozo) i są z tego bardzo dumni. W niektórych sklepikach można kupić t-shirty z nadrukiem "People's Republic of Gozo" i z herbem wyspy.

Wyspa Comino co roku przyciąga tutaj rzesze turystów spragnionych kąpeli w lazurowej wodzie. Wszystko za sprawą słynnego Blue Lagoon – laguny pomiędzy wyspami Comino i Cominotto. Wyspa Comino administracyjnie podlega Gozo i obecnie zamieszкана jest jedynie przez 2 osoby! W całości jest rezerwatem przyrody i nie wydaje się tutaj pozwoleń na osiedlanie czy budowę. Nie ma tutaj także regularnego ruchu kołowego ani komunikacji publicznej w ramach wyspy.

